

על יחסם של דתיים אל חילונים

ידוע היטב שהמושגים דתי וחילוני יש בהם נסיון להעמיד את הצבור היהודי כמשתייך לצבעים שחור ולבן בעוד שלמעשה ישנם כל גווני הבינים האפשריים. אולם למרות זאת ישנם גבולות בגווני גוונים אלו ומטרתו של הדיון דלהלן היא לבררם.

דיון בנושא כה עדין מטבע הדברים תומן בחובו חששות כבדים. קל יותר לדבר טוב על כל יהודי באשר הוא יהודי כאשר האטמוספירה הרוחנית בה אנו חיים מעודדת זאת, ספק אם דבר זה תואם את האמת שהיא חותמו של הקב"ה.

בשעת כתיבת דברי עמדו נגד עיני הלכות לה"ר וכתבתי את דברי כך שיתאימו לדינים אלו,¹ בעיקר ובמיוחד בשעה שנקטתי בלשון קשה על יהודים רשעים דאגתי שלא יהיה בדברים סגנון דלטוריאלי על ישראל כלפי מעלה ח"ו אלא בדרך של טכוס עצה להמלט משחיתותם ולברר את האמת ובכך אין שום צד אסור, להיפך — זו מצוה.²

דרגות הרשעים אהבתם ושנאתם

הירושלמי דורש את "ואהבת לרעך כמוך"³ לאהבת ישראל כפשוטו, אך בכך פשיטא שהכוונה לאלה הנכנסים לגדר "רעך".⁴

אמנם בגמרא הבללית בכל מקום שנזכר "ואהבת לרעך כמוך" דורשת זאת הגמרא "ברור לו מיתה יפה".⁵ לכן לכאורה חייבים לאהוב כ"א מישראל כי הרי אפילו לחייבי מיתות בית דין חייבים במידת אהבה מסוימת. אולם סתם מחויבי מיתות בית דין מתוודים וחוזרים

1 החפץ חיים כלל י' סימן ה.

2 חפץ חיים ח"ב כלל ט' י"א ועיין בבאר מים חיים שם.

3 ירושלמי נדרים פ"ט ד.

4 רמב"ם דעות פ"ו ה"ג בהגהות מימוניות.

5 פסחים ע"ה, כתובות ל"ז, נדרים ס"ה, סוטה ח' ועוד.

6 חזון איש יו"ד הלכות שחיטה ב' כ"ב

7 פסחים קי"ג תוס' ד"ה שראה

8 החינוך רל"ח.

9 החינוך רל"ט

בתשובה ולכן חזרו במידת מה לגדר רעך,⁶ כמו כן ענין מיתה יפה פירושו כנראה בעיקרו מיתה לא בזויה ועיין בהעמק דבר¹⁰⁰ שמסביר בין השאר באותו אופן עליך לאהוב בני אדם ובני אדם משמע כנראה גם גויים וכן שם בשפתי חכמים מפרש שרעך היינו רעך ורע אביך שפירושו הקב"ה, ולפיכך יש לפרש ברור לו מיתה יפה — כיון שנברא בצלם וגויים אף הם נבראו בצלם וכן משמע שואהבת לרעך כמוך הוא סניף לאהבת הבריות הכללית כפי שמובא באדר"נ¹⁰¹ "שנאת הבריות כיצד מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את האפיקורסים והמסיתים והמדיחיים וכן המסורים וכו'" ובדרך זו הלך גם בעל אור החיים.¹⁰²

על הכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך אומר החינוך⁸ שהמדובר רק בכשרים אבל לרשעים מצוה לשנא אחרי שהוכיחו ופטור מלהוכיח⁹ רשעים שרשעותם גדולה מלהוכיח, וכן מצינו במשנה ברורה¹⁰ שמחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מגדר מצוה זו וכן בפוסקים רבים נוספים שם.

והרמ"א בשו"ע נוטה לזולל במי שאינו ירא שמים (ולא דוקא מי שאינו מאמין) עד שמסתפק במצות אונאת דברים אם חל עליו¹¹ דהיינו ממש בצער שהוא בגדר קום ועשה ולא כמו בתוכחה שבשב ואל תעשה.

מצינו בחפץ חיים¹² "אבל עברין מזיד צריך לשפטו לצד החוב ומותר להכלימו" וכן בהלכות צדקה¹² "מי שהוא עבריין במזיד על אחת מכל מצוות האמורות בתורה ולא עשה תשובה, אינו חייב להחיותו, ולא להלוותו, מי שהוא עבריין להכעיס אפילו למצוה אחת כגון שאוכל נבילה היכא דשכיח בשר כשרה אסור לפדותו אם נשבה".

גם בעל התניא מחלק¹³ בין סתם רשעים לבין מינים ואפיקורסים שאין להם חלק באלוקי ישראל וודאי התכוין לכופרים באחד מ"ג העיקרים כאמור בפירוש המשניות לרמב"ם.¹⁴ וכן פסק בעל התניא בשו"ע שכתב בהלכות אונאה וגניבת דעת¹⁵ "ואם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומחפין אותו בפניו ומקללין אותו ואת יולדיו בפניו עד שיחזור למוטב וכן כל העובר על דברי חכמים ולא חזר בתשובה מותר לקרותו עבריין ואין בו משום אונאת דברים שנאמר "לא תונו איש את עמיתו" פירשו חכמים עמיתו, עם שאתך במצוות הזהירה תורה על אונאתו ולא העובר עליהן ולא חזר בו אחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה ומותר לקרותו רשע בן רשע אע"פ שאביו צדיק".

ובהלכות מציאה ופקדון¹⁶ פסק: "וישראל העובד ע"ז או מחלל שבתות בפרהסיא שדינו כמומר לכל התורה כולה אינו בכלל אחיך ודינו שאסור להתזיר לו אבידה וכן האפיקורסים והם הכופרים בתורה ונבואה מישראל וכן המומר לכל התורה כולה או רובה חוץ מחילול שבת וע"ז, אבל המומר למקצת המצוות כגון אוכל נבילות לתיאבון או עובר שאר עבירות לתאבון ולא להכעיס (שהעושה עבירה להכעיס אפי' פעם א' ה"ז מין וכמומר לכל התורה הוא) מצוה להתזיר אבדתו, וכן פסק המ"ב בספר ספר מצוות הקצר.¹⁰⁸

10 שו"ע או"ח תר"ח באור הלכה במ"ב.

11 שו"ע חו"מ הלכות אונאה רכ"ח.

12 שו"ע יו"ד רנ"א א, ב. ובט"ז (וכן עיין שו"ע יו"ד קנ"ה, שו"ע יו"ד שמ"ה ה"ה).

13 תניא ח"א ל"ה.

14 משנה סנהדרין פ"י פירוש הרמב"ם ל"3 העיקרים.

15 שו"ע הרב שו"ע הלכות אונאה וגניבת דעת, ל'.

16 שו"ע הרב חו"מ הלכות מציאה ופקדון ל"ט

17 שו"ע חו"מ תכ"ה ט"ו

ובהלכות שחיטה פסק 32 "מומר להכעיס אפילו לדבר אחד או שהוא מומר לע"ז או לחלל שבת בפרהסיא או שהוא מומר לכל התורה אפילו חוץ משתים אלו דינו כנכרי ומי שאינו חושש בשחיטה ואוכל נבילות בלא תאבון אע"פ שאינו עושה להכעיס דינו כמומר להכעיס". וכן מצינו בשו"ע 17 "אפיקורס מישראל והם עובדי עכו"ם או עושה עבירות להכעיס אפי' אכל נבילה או לבש שעטנז להכעיס הרי זה אפיקורס והכופרים בתורה בנבואה מישראל מצוה להעבירן, אם יש בידו להעבירן בפרהסיא, מעבירן, ואם לאו יסבב בסיבת העברתן, כיצד, ראה אחד מהם שנפל לבאר והסולם בבאר קודם ומסלקו ואומר הריני טרוד להוריד בני מהגג וכיו"ב. ושם במאירת עינים מסביר שגם במומר לתיאבון דהיינו שמאמין בקב"ה ובי"ג העיקרים מחלק בין מומר לתיאבון סתם לבין מומר לתיאבון השונה באוולתו כרועי בהמה דקה בא"י.

וכן מצינו בשו"ע במקומות נוספים. 104 105 יש לדון עדין בלמוד זכות נפוץ ומקובל שאין בדורגו מי שיודע להוכיח, למוד זכות זה נזכר כבר בגמרא בערכין ט"ז אולם להלכה בכל הדורות נראה שלא חששו לדעה זו שהרי הרמב"ם, ספר החנוך ואפילו פוסקים מאוחרים כמו בעל התניא 15 וכן החפץ חיים, 1 98 18 63 יצאו מהנחה שכן יודעים להוכיח, וכן הוא בגמרא. 20

גם הרמב"ם מחלק בין דרגות הרשעים 21 והוא מבחין בין הרשעים החמורים לפי מדרגותיהם. מינים, אפיקורסים וכופרים ועיין שם בלח"מ וכן בטורי אבן על הויקה שבין אלה לבין י"ג העיקרים. וכן ברמב"ם בהלכות עבודה זרה. 22 אולם על ישראל בדור המדבר נאמר 23 שהיו אפיקורסין אך המדקדק שם יראה ששם מדובר באפיקורסין מטעם ביוזי תלמידי חכמים ולא בכופרים בעיקר 24 ולכן גם שייכים לשונות החיבה של רש"י שם לישראל.

העולה מכל הדברים הללו הוא שיש דרגות שונות ברשעה :

(1 מינים ; 2 אפיקורסים ; 3 כופרים בתורה ; 4 תינוק שנשבה לבין הגויים ולא חזר אחרי תוכחה ראויה ; 5 עובד ע"ז ; 6 מחלל שבת בפרהסיא ; 7 מומר לכל התורה כולה (חוץ מע"ז וחילול שבת בפרהסיא) ; 8 מומר לדבר אחד להכעיס ; 9 מומר לתיאבון בדרך קביעות ; 10 מומר לתיאבון בדרך ארעאי ; 103 11 סתם רשע ; 12 חוטא ; 13 עברייני ; 14 עם הארץ. 112

ומשמע שמעיקר הדין הספק של אי ידיעה להוכיח רשעים שבעקבותיו נשאר לפי שיטות מיעוט גדר של ספק אהבה לרשע הוא רק בסוג האחרון.

יתרה מזו משמע שדרגות הרשעים הנ"ל הינם בעלי תוקף בעיקר לגבי שאלת מעמדם כלפי הקב"ה אך לענין שאנו נאמין בהם משמע שהמומר להכעיס ומטה נחשבים למינים 98 (וכן עיין במ"ב או"ח נ"ה מ"ז).

18 ערכין ט"ז

19 חפץ חיים הלכות לה"ר כלל ה' ח'.

20 ר"ה י"ז

21 רמב"ם הלכות שחיטה ד' י"ד—ט"ז.

22 רמב"ם הלכות ע"ז פ"ב ה"ה.

23 רש"י דברים א' י"ב.

24 לח"מ משנה תורה פ"ו ז'.

25 רש"י דברים א' ט"ו.

אונס בעיון או בחינוך

צד קולא נפוץ שיש המשתמשים בו ללמוד זכות על רשעים הוא שהם אנוסים מחמת עיון או חנוך.

הרדב"ן⁸² כתב: מי שטעה באחד מעיקרי הדת מחמת עיונו הנפסד לא נקרא בשביל זה כופר כיון שאין כפירתו אלא מפני שחושב שמה שעלה בעיונו אמת ואם כן "אנוס הוא ופטור". אך מסתבר שהרדב"ן מחלק בשיטתו במדרגות הכפירה, אינו דומה מין לאפיקורס ולא אפיקורס לכופר בתורה⁸⁶ כמו"כ תלוי אם הכפירה עוקרת את הכל או תופסת את פרשנות הענין בצורה מעוותת, והראיה המשך דבריו שם בשו"ת⁸⁶ "... והרי הלל היה אדם גדול וטעה באחד מעיקרי הדת שאמר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו ומפני זה הטעות לא חשבוהו כופר ח"ו דאם לא כן איך היו אומרים שמועה משמו. והטעם מבואר — כיון שאין כפירתו אלא מפני שחושב שמה שעלה בעיונו אמת ואם כן אנוס הוא ופטור. אף הכא נמי טועה הוא" דהיינו הרדב"ן מביא דוגמה מעיקר נחות שלא שייך לעיקרים הראשונים וכן הדוגמה דנה במקרה של הבגה לקויה. הלל לא כופר בבוא המשיח אלא טוען שהמשיח כבר "נאכל" (אגב יש להעיר שכל המפרשים של הגמרא במקום מבינים את הענין בצורה שונה מהרדב"ן, ועיין חת"ס⁸⁰ וכן בהערה 107).

ראיה נוספת להשקפת הרדב"ן שדרגת הכפירה משמעותית לגבי הערכת הכופר בעיקר, בענין מעמד הקראים,⁸⁷ שאינם מינים ואפיקורסים לפי הרמב"ם⁸⁸ ששם הסביר את הרמב"ם שקרא לקרב את הקראים בדרכי שלום. "ענין תינוק שנשבה לבין העכו"ם נזכר במס' שבת, נראה שכתב רבינו זה ללמד זכות על הקראין, אבל הנמצאים בזמנינו זה אם היה אפשר בידנו להורידן היה מצוה להורידן שהרי בכל יום אנו מחזירין אותם למוטב ומושכין אותם להאמין בתורה שבע"פ והם מחרפים ומגדפין בעלי הקבלה ואין לדון את אלו בכלל אנוסים אלא כופרים בתורה שבע"פ". ושם ברור שהמדובר בתינוקות שגשבו ואנוסים ובכל זאת כאשר נעקר הדבר מלכם לחלוטין דינם הוחמר.

אגב יש להעיר שגם ר' יוסף קארו בכסף משנה במקום מסתייג, כנראה מאותו הטעם, מדברי הרמב"ם.⁸⁹ וכן מצינו בש"ך⁹⁰ ועיין גם בבאר היטב⁸⁸ ובפתחי תשובה על המחלוקת בענין⁸⁹ וכן בענינים למשפט.¹¹⁶ וכן עיין רק ב"מ פ"ה ד"ה: "כי אמרינן" — וכן עיין הערה 18 משם משמע שדברי הרמב"ם הם לפני התוכחה וכן כנראה שנפל שיבוש בדפוסים שלנו בדברי הרמב"ם כי בדפוס רומי מסיים "ולא ימהר להרגם" דהיינו לא עקר לגמרי.

ומדברי בעל התניא בשו"ע בסוף הלכות ריבית משמע שבדין ריבית שהמלוה יש בו קום עשה של פגיעה בקיומו של הלווה נתן הרב הד לויכוח זה (בענינים אחרים שאינם בבחינת

26 רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ט

27 רמב"ם ממרים פ"ג ה"ג.

28 רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה' ו'—י'.

29 רמב"ם ממרים פ"ג ה"ג בכסף משנה.

30 שו"ע יו"ד קצ"ט ה"ו ש"ך

31 תהילים י' י"ד

32 שו"ע הרב יו"ד ב' ה'.

33 מהר"ם שיק חיו"ד תשובה י"ב ד"ה ונראה

קום עשה בקיום אלא אפילו בבחינת קום עשה גרידא לא נתן להם בעל התניא הד' 16 15 ושם נכנס לשני מקרים:

- א. מקרה של אונס גמור תינוק שנשבה ממש ונולד לנכרי מנותק ממשית מכל וכל מיהדות בעת חיבוכו.
- ב. מקרה של הקראים שלגביהם משמע שאם יש צד פקפוק בענין אסור ריבית זה רק מכיון שעדיין לא נחשבו ככופרים אלא בתורה שבע"פ בלבד.
- ושם פסק להלכה שבשל תורה הלך אחר המחמיר, דהיינו התיר ריבית דרבנן ליהודים מסוגים אלה ומכאן גם שלא שייך להם דין אהבה (וזאת בשים לב לכך שריבית היא מעשה שנאה בפועל מן הסוג החמור של יורד עמו לחייו).

אהבת ישראל בימינו

הפוסקים הבולטים לקולא בכל מה שנוגע לאהבת ישראל הינם ללא ספק הרב קוק זצ"ל והחזון איש.³⁴

באגרות ראי"ה³⁵ באגרת משנת עת"ר (לפני 65 שנים) אומר הרב שבטל הלכה למעשה דין שנאת אחים. קשה מאגרת זו לדייק אם הכוונה רק לשנאת מומרים אוכלי נבלות לתאבון לפעמים או גם לכופרים באחד מי"ג עיקרים משום שהאחרונים יוצאים מגדר אחיך. במקום אחר באגרות הראיה³⁶ מביע הרב את בטחונו שפורקי העול יהיו מוכרחים להתבטל במהרה וכן במקומות רבים,³⁷ אולם באגרות רבות אחרות כתב הרב דברים המלמדים על הלך מחשבה שונה לחלוטין.

³⁸ "עלים נובלים כאלה שנושרים אינם מביאים הפסד גדול לכרם בית ישראל".
³⁹ "מי שגורם בדעותיו מכש"כ במעשיו רפיון להדעה שמחיה את האומה הוא פושע לאומי שהסליחה להם אוולת" ועל הכפירה בימיו אמר: "היא עסוקה ברשע של רדיפה בעזות מצח ע"כ היא חייבת כל הדינים".

⁴⁰ על הרשעים מרוסיה שבאו ארצה: "... הפסולת דמסיטרא אחרא בע"ר הבאים מרוסיה שתגרועים שבהם א"א שתהיה להם אחיזה בא"י, לאחוז בכנפות הארץ ויגערו רשעים ממנה".

⁴¹ על מהות החינוך החילוני: "... הסכנה לדתנו הקדושה וממילא גם לאומתנו בכללה דומה להסכנה של המיסיון...".

⁴² "... כשאדם חושב עצמו לרשע הוא מתפרץ יותר ויותר.

34 אנציקלופדיה תלמודית כרך ב' ערך אפיקורס

35 אגרות ראייה רס"ו.

36 אגרות ראייה תקנ"ו (אגרת לרדב"ז)

37 אגרות ראייה של"ט

38 אגרות ראייה י"ח

39 אגרות ראייה כ'

40 אגרות ראייה רי"ד

41 אגרות ראייה תי"ז

42 אגרות ראייה תקכ"ב

43 ... "מפני התפרצות המינות והכפירה" (כלומר א. יש מינות ויש כפירה ב. יש להתגונן מפניה).

44 סגנון ספרותי המטיל ספק בתכן היהדות לעומת עבודות זרות למעשה רדיפה לכלל ישראל"...

45 ... "והשי"ת יודע שלא את כל הפושעים אני מקרב כ"א אותם שאני מרגיש שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם... ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי אמר דוד ע"ה הלא משנאיך ד' אשנא".

וכן באגרות נוספות. 46 47 48 49

ומכאן שאין לדמות למוד זכות כללית לטפול בבעיות קונקרטיים שבהן אי אפשרית התייחסות המתעלמת מן ההיבטים המעשיים של הכפירה אליבא דהלכתא. יתרה מזו בכל מה שנוגע לאגרות יש להזהר מלהתייחס אליהן בפסקנות משום שהן מכתבים פרטיים (ועל כך עמד כבר הרב צבי יהודה בהקדמה להוצאת האגרות).

חוות דעת הלכתית יותר ברורה של הרב ניתן למצוא דוקא בקבצי השו"ת שלו ששם הדברים נמדדו בפלס התורה בקפדנות: 50: 51 "שיחנו בזה על הפושע המחלל ש"ש בפרהסיא". "עד שיקחו נקם ויתקדש ש"ש על ידם". וכן במקומות נוספים. 52 53

ויש לדון בענין מעוד צד. בדורו היה הרב המיקל הגדול ביותר ביחסו לפורקי העול למיניהם וכנראה היה יחידאה. 54 בדורו היו גאוני ארץ חשובים ר' וסרמן אלחנן, ר' חיים עוזר, ר' שלום דב בער שניאורסון, הרב יעקב סופר בעל כף החיים, 52 הרידב"ז. ובתחלת תקופתו חי עדיין החפץ חיים ועוד גאוני ארץ, את דעותיו של החפץ חיים העליתי לעיל בכמה מקומות. וכן בהערות 108, 109. בעל "כף החיים", שאף הוא ישב בא"י, לא מצאתי חילוק בדבריו לגבי בני דורו, 54 הרידב"ז שאף הוא ישב בארץ, בצפת, ניסה אף להניא את הרב בכמה מקולותיו בענין פורקי העול כפי שהדבר משתקף באגרות ראי"ה 45 46 56 57 58 ור' חיים עוזר היה מפורסם בדעותיו השונות בענין. 52 האדמו"ר ר' שלום דב בער שניאורסון כתב בלשון תקיפה מאוד בענין. 58

השיקול שהנחה את הראי"ה בגישתו המקילה 59 היה שבני דורו כדור גאולה יחזרו בתשובה.

43 אגרות ראי"ה תרמ"ד

44 אגרות ראי"ה תמ"ה

45 אגרות ראי"ה תקנ"ה

46 אגרות ראי"ה תתע"א

47 אגרות ראי"ה תתק"א

48 אגרות ראי"ה תתק"ה

49 אגרות ראי"ה תתק"ז

50 דעת כהן ו' ז' ח'

51 דעת כהן קצ"ג

52 דעת כהן קצ"ד

53 דעת כהן קצ"ה

54 כף החיים הלכות עירובין שפ"ה

55 אגרות ראי"ה שי"א

56 אגרות ראי"ה של"ה

57 אגרות ראי"ה תתכ"ב

58 קונטרס הכתב והמכתב ר' שלום דוב בער שניאורסון

כולנו שותפים לדעה שישראל יעשו תשובה לפני בוא המשיח וכן מקבלים כל חכמי ישראל בדורנו מכל החוגים את הדעה שאנו כבר בעקבתא דמשיחא ויש הסוברים שאף למעלה מזה. אך עכ"פ מאז דורו של הרב קוק חלפו כבר דורותיים כמעט והמשיח לא בא, האמונה שדוקא דורנו הוא בדיוק דורו של המשיח אינה מי"ג העיקרים, הלל הזקן לפי דעת הרדב"ז טעה בענין המשיח.⁸² אם להלל היה מותר לטעות וכן לר' עקיבא היה מותר לטעות בבר כוזיבא שחשבו למשיח אפשר היה גם לרא"ה זצ"ל לטעות בענין ועלינו לע"ד לבחון את הענין בעיני דורנו מחדש לפי המצב הנוכחי. מסתבר, לצער הלב, שהדרך בה הלכנו בהתקרבות והתחברות לרשעים לא הניבה את הפירות הרוחניים המיוחלים ולהיפך ברב המקרים נמצאנו מפסידים יהדות.⁸³

יש גם לנתח בדקדקנות את דעותיו של החזו"א שעיקריהם בהלכות דעות⁸⁴ "אין מומר להכעיס לד"א בכלל זה רק ברודף אחר האסור לדעת הרא"ה וכן כופר בתורה שבע"פ דווקא בכופר גם בעיקר המצוות ועוד יש בזה תנאי שלא יהיה אגוס וכמש"כ רבינו פ"ג מהלכות ממרים ה"ג דבניהם ותלמידיהם חשיבי כאגוסים וכתינוק שנשבה, ותינוק שנשבה מביא קרבן כאמור ר"פ כלל גדול ומצווין אנו להחיותו ואף לחלל עליו השבת בשביל הצלתו ובהגה"מ כאן כתב דאין רשאין לשנאותו אלא אחר שאינו מקבל תוכחה ובסוף ספר אהבת חסד כתב בשם הגר"י מולין דמצוה לאהוב את הרשעים מה"ט והביא כן מתשובת מהר"מ מלובלין כי אצלנו קודם תוכחה שאין אנו יודעים להוכיח ודיינינו להו כאגוסין ולכן אי אפשר לנו לדון לפטור מן הייבום וכן לענין שאר הלכות. הלכה זו מופיעה גם ביו"ד סי' י"ג ב"ק כ"ח ומקורה בחזו"א אה"ע הלכות יבום סי' ע"א.

בחזו"א ביו"ד סי' ב' מצויין עוד הרבה הלכות מומרים ברוח שונה לחלוטין לדוגמה⁸⁵ — לחלל שבת בפרהסיא או לכה"ת כולה חוץ מעכו"מ ושבת בכל אלו אפילו לתיאבון או מומר להכעיס אפי' לאחת משאר עבירות, והאי להכעיס היינו שביק היתירא ואכיל איסורא אף שאינו רודף אחרי האיסור דוקא... וכן דומים עיין שם ולכאורה אין הדברים מתיישבים. ואם נרצה ליישב זאת הרי עלינו לדקדק בהלכות אלו; בדין חזקת כשרות לשחיטה מחמירים מאוד כי יכולים לבוא ח"ו להכשלת רבים בלאו דורייתא של אכילת נבילות, ומאידך להתרת יבמה לשוק חוששים לכל גנוד של ספק וחוששים גם לדעות יחיד, ועיין גם הערות 88, 89, לכן בענין הגדרת מין שמשמעותה היא שהיבמה פטורה מלאו דאורייתא שחוששים לכל קולא, החזו"א נקט בשיטת הרא"ה שהיא דעת יחיד, וגם בדין אונסין בדעות חשש כאן לרמב"ם⁸⁷ למרות הכסף משנה והרידב"ז שם ואולי גם למרות קושית המשנה למלך על הרמב"ם⁸² שלפיה אם מגסים להחזירו לאיתן התורה וסירב נכנס לגדר מורדין ולא מעלין. ונראה לכן שהחזו"א הלך בענין זה בהמשך לשיטתו של בעל התניא בשו"ע יו"ד סוף הלכות ריבית שבמקום שיש חשש לעבור על אסור דאורייתא יש להחמיר. גם הראיה שהביא החזו"א מהגר"י מולין בענין שאיננו יודעים להוכיח גם הוא דעת יחיד או לפחות מיעוט, להלכה פסק החפץ חיים, מחבר ספר אהבת חסד, אחרת ולא הסכים לייחס אהבת ישראל ואי ידיעה להוכיח למומרים שאינם לתיאבון ארעי.^{88 89 90 1}

59 אגרות ראי"ה שע"ה

60 חזו"א משנה תורה הלכות דעות פ"ו ה"ג

61 חזו"א יו"ד ב' ס"ק כ'

62 משנה למלך משנה תורה הלכות מלוה ולוה פ"ה ס"ק ב' ד"ה "עוד כתב ולענין הקראים".

63 החפץ חיים הלכות לה"ר כלל ז' ה'

וכן עיין הערה 119 שהמחזו"א משמע שיודעים להוכיח וכן בהלכות תשובה⁶⁴ כתב החזו"א... "כש"כ הכופר שאין לו חלק בתורת משה שאם אין אמונה אין כלום... וחטא הכפירה עצמה הוי כחוטא להכעיס, שענין להכעיס היינו שמשריש בקרבו התנגדות לשמירת מצוה מן המצוות וכש"כ כשמשריש בקרבו כפירה". היינו גם אם האיש בסתר לבו מאמין, פעולת ההשרשה היא המחייבתו.

התמונה לא תהיה שלמה אם לא נדון בדברי החזו"א האמורים בהלכות רוצח ושמירת נפש⁶⁵ ונעתיק את דבריו שלכאורה חורגים מן המסקנות לעיל. "ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגתו ית' גלויה כמו בזמן שהיו ניסים מצויין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל והכופרין אז הוא בנליונות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות והפקרות. אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהי' בעינים כמעשה השחתה ואלמות ח"ו וכיון שכל עצמו לתקן אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שדינו מגעת".

באנציקלופדיה התלמודית בעריכת הגר"ש זיין משמע כנראה שזו דעת מעוט⁶⁴ ביטול דין מורידין יש לקבלו בודאי במשמעותו הצרה שהרי לגבי מוסרים ומלשינים למלכות זרה כל ישראל נהגו בכל הדורות דין מורידין בלי שום פקפוק. ומה שאמר החזו"א התכוין ודאי רק לדין מורידין של מינים כי בהם דבר בהלכה זו. ודין מורידין למוסרים ולמלשינים הוא מטעם רדיפה ולכן אם המין נכנס לגדר רודף ודאי יחול עליו די מורידין לא פחות מאשר יחול על שומר מצוות שנכנס לגדר רודף, ואם הרדיפה היא לכלל ישראל או ודאי בקל וחומר שיחול דין מורידין, ואם הרדיפה היא להתטאור הרי הרדיפה היא מסוג עוד יותר חמור מרדיפה של להורגו (רש"י דברים כ"ג ט) ¹¹⁰ וזו יותר חמורה מדין מוסר ממון ישראל לעכו"ם שחל עליו דין מורידין. ואכן המשנה ברורה⁶⁶ מסיק: "במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר ועי"ז יעבירו את העם מרצון ד' ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו בכגון זה לא דבר הב"י מאומה ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל ודהמע"ה אמר, הלא משנאיך ד' אשנא ובמתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאותים וגו'". ולצער הלב כל מי שנותן מאונו וכוחו למפלגה או תנועה (בהצבעה, כסף, או פעילות וכד') שבמטרותיה כלולות גם משימות של עקירת מצוה זו או אחרת ויתכן ונכנס במדה מסוימת לגדר זה. סביר להניח שמצות המשיכה בעבותות אהבה עליה דבר החזו"א חלה רק על מינים שהם כאלה לעצמם אך לא עושים פעולות פומביות של רדיפה זו או אחרת לתורה ושמירתה. (ועיין שם)^{89 44}

עוד יש לדון מה יהיה הדין אם לא יראה הדבר כאלמות, וכן מה יהיה דינו של מין שניסו למושכו בעבותות אהבה עד כמה שהיד מגעת ולא נענה, לפי המשנה למלך⁶² וכן הכסף משנה והרדב"ז²⁷ משמע כנראה שיש למשוך בעבותות אהבה רק את אלה שנאותים למשיכה. אך אלה שאינם פתוחים לכן מכל וכל הסברה היא ששוב חל עליהן דין מורידין. ולע"ד נראה לי שאם למרות הכל אין היום דין מורידין וכן סכם החזו"א את דעתו באשר למעמד "הנמשכים" תינוק שנשבה וכן מי שאבותיו פרשו מדרכי ציבור ונתגדל ללא תורה צריך לימוד שיעור ידיעתו אי לא חשיב כמזיד ¹¹¹ במינים חמורים הרי זה מחמת

64 חזו"א משנה תורה הלכות תשובה פ"ג ה"ח

65 חזו"א משנה תורה הלכות רוצח ושמירת נפש פ"ה ה"י

66 מ"ב או"ח סימן א' בבאור הלכה ד"ה ולא יתבייש

67 ע"ז כ"ז :

חשש פ"ג לקהל ישראל הכשרים שאין על הורדת המינים בצורה החמורה דין מסירות נפש. ויש כאן תקנה כללית הבאה למנוע התדרדרות למלחמה גלויה במינים בשעה שכוח ישראל האוחזים בתורה מועט וחלש כפי שהוא. ועיין בענין באגרת הראי"ה, 39 41 44 45 יש להיזהר גם מלהבין במשמעות של "למשוך בעבותות אהבה" משמעות של אהבה מלב ולב, כי אהבה מלב ולב פירושה התחברות, התדבקות, ידידות, נסיון להיטיב ולקדם עד כמה שמגיעה יד האוהב כמו לכל נשוא אהבה. אך זה לא ייתכן כי זה יהיה בנגוד לדעת גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים שבאחרונים.

אם למושך בעבותות אהבה יש ספק ולו גם קטן שרעיונות המינות עשויים לדבוק בו אין שום צד היתר להכנס לצד סיכון כזה ו"שאני מינות דמשכא".⁶⁷ אדרבא יש אז לברוח מכל חשש למגע מסוכן כזה. גם התחברות לרשעים תהיה אסורה ועל כן אנו מתפללים⁶⁸ ותצילני מאדם רע ומחבר רע, תפילה שהתזו"א לא בטלה. וכמו"כ^{69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100} לרשעים אפי' לדבר מצוה, וכן מצינו⁷¹ "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים... ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם". ובשו"ת מהר"מ שיק⁷²... "הנטפל לעוברי עבירה דינו כעוברי עבירה וחלקו עמהם והשני שהוא מסייע עוברי עבירה שעל ידו הם יכולין להחזיק בתרמותם, ולסייע לעוברי עבירה אסור לנו מקרא דלפני עור לא תתן מכשול". ואפילו הרב ריינס בספרו אור חדש על ציון, התנה את החבור לתנועה הציונית בכך שלא תתערב בעניני הרוח וכן גם בשו"ת "זכר שמחה"¹¹² שהיה המיקל במחלוקת עם הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל.

וכן מצינו באגרות ראי"ה⁷³ בענין התחברות עם מרכז המורים... אבל חלילה לנו להתחבר אליהם". וכן הזהיר הרב להשמר במעשה הקירוב⁴⁵ "והוא יוכל להתקלקל הרבה". יש הרוצים להביא ראיה להיתר התחברות מכך שעזרא ונחמיה אף הם קירבו עבריינים ועמם בנו את הארץ⁷⁴ אך שם היו כמה הבדלים

- א. רשעת העבריינים היתה כמסופר לא בעיקרי אמונה.
- ב. הפירצה התגלתה כנראה בדיעבד אחרי שבאו ארצה.
- ג. רוב העם היה שומר מצוות.
- ד. המנהיגות המוכרת גם על העבריינים היתה של צדיקים — עזרא ונחמיה.
- ה. הרשעים תקנו את דרכיהם בעקבות פעולות מנהיגי הדור.
- ו. גם שם עשה נחמיה פעולות דרסטיות של הכאה וקללה וכל מיני פגיעות כדי להשיבם בתשובה.

אם אמרנו שאסור להתחבר לרשעים ודאי וודאי שאסור למנותם מנהיגים עלינו אפי' בדבר קטן שבקטנים כמאמר הרמב"ם⁷⁶ "וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה

68 ברכות השחר

69 דברי הימים ב' ב' 37—35

70 דברי הימים ב' י"ט 2

71 רמב"ם דעות פ"ו א'.

72 מהר"מ שיק חיו"ד תשובה ב'.

73 אגרות ראי"ה תרע"ד

74 ר' מרדכי אליאסברג שביל הזהב.

75 נחמיה י"ג

76 רמב"ם הלכות מלכים פ"א ז'.

אין ממנין אותו למינוי מן המינויים שבישראל". וכן באגרות הראי"ה ז"ל "לא להזמינם במחיצתנו בתור פועלים ומנהיגים אבל להתפלל, כלומר לדרוש בלב ונפש את שלום הכלל וישועתו במובן היותר רחב, והכלל כולל את הכל, זרע אדם וזרע בהמה". וכן לא בטלה תפילת המינים למרות הוראת השעה דהיינו שאנו מתפללים לאובדנם בעליל. וכן אסור לעזור לרשעים כמאמר הגביא ⁷⁰ "הלרשע לעזור"? ומשמע כנראה שדבר זה אמור גם על ישראל שהם כתינוקות שנשבו שלא רצו לקבל תוכחה. והראיה שהרי אחאב היה בן עומרי הרשע ודור מנוער ממצוות, ^{114 115} ומעולם לא שמענו שחז"ל לימדו עליו זכות של תינוק שנשבה וכן בנו היה במצב דומה והגביא הוכיח את יהושפט על התחברו עמו. ¹⁷

משתמע לכן שהאהבה לרשעים בה אנו מצוים היא טכסיס פעולה מפוקח ומבוקר שיש להשתמש בו כאשר יש סיכוי לפירות. התחברות עם רשעים מותרת רק אם אין ברירה אחרת ⁷⁸ וכפי שבוטאה באגרות הראי"ה ⁷⁹ "ואסור לנו לפי מעמדנו כעת לעורר מדנים ומלחמות אחים".

יוצא מכאן שכל איש מישראל חייב לסבב את הדברים שמי שנכנס לגדר עמיתך יעלה מעלה בעושרו במעמדו בהשכלתו בדרגתו בצבא ובחברה, בתפיסת עמדות מפתח חשובות בחיים בבחינת איש לרעהו יאמר חזק, ומאידך לרגל אחרי הרשעים כדי להטותם מדרכם ⁸⁰ ולהצר צעדיהם בסתר. אם הוא בטוח בכוחו וקבל רשות לכך יוכל לנסות לקרובם באהבה עד כמה שידו מגעת, לפצל את כח הרשעים למנוע מהם יניקת כח מצד מקורות הקדושה בפעולותיהם אם אינן לשם שמים, ^{78 81} להתחמק מכל התארגנות בהם הם יהיו ממונים, או קובעים את הליכותינו.

לסיכום נראה לי שאם מחוסר אהבה נכנסנו לחורבן הרוחני בו אנו נמצאים כיום, הרי זה לא מחמת חוסר אהבה לפורקי העול אלא מחמת הפירוד וחוסר האהבה בין ישראלים כשרים מכל הזרמים. ⁸² תהליך שהתחיל במחלוקת ר' יהונתן אייבשיץ ור' יעקב עמדין, חסידים ומתנגדים ועכשו הפלוגים הדתיים הרבים על רקע הציונות המדינית ושיתוף הפעולה עם

77 אגרות ראי"ה תקמ"א

78 בבא בתרא ד.

79 אגרות ראי"ה ת"ז

80 הכתב והמכתב ר' שלום דב בר שניאורסון ע' 21.

81 תניא ח"א כ"ב.

82 שו"ת הרדב"ז סי' קפ"ז.

83 אגרות ראי"ה תתס"ז.

84 אדר"ב ט"ז ה' שם ובמפרשים.

85 אדר"ב פ"ט ד.

86 אבות פ"א ז, תוספות חדשים.

87 מכילתא ריש פרשת יתרו.

88 שו"ע אה"ע מ"ד, באר היטב ז', ח'.

89 שו"ע אה"ע"ז מ"ד, פתחי תשובה ט'.

90 תת"ס יו"ד סי' שני"ו.

91 פירוש הרידב"ז להלכות שמיטה לפאת השלחן בהקדמה.

92 על חומותייך ירושלים ר' משה בלוי.

השלטונות החילוניים ועד שאגו רבנו בינינו הספיקה תנועת ההשכלה הכפרנית לכתרגו ומכאן גם מסקנה לגדולי הדור שאם לא ישכילו למצוא דרך לאחוד על פי התורה עליהם הכתוב אומר ח"ו "ואשימה אשמם בראשיהם"¹¹⁸.

- 93 סטטיסטיקות בחינוך דתי ובהאזנה בשבת לטלוויזיה בשנתון הסטטיסטי.
 94 באר היטב אה"ע מ"ד, ח.
 95 אהע"ז שו"ע קנז ס"ק ד', ה.
 96 אור חדש על ציון תאיר — הרב ריינס.
 97 דברי הימים ב', כ, ל"ז.
 98 חפץ חיים הל' לשון הרע כלל ד', ז.
 99 חפץ חיים הלכ' לה"ר כלל ז'.
 100 ויקרא פי"ט, יח, העמק דבר.
 101 אדר"ג פט"ז ה'.
 102 ויקרא פי"ט י"ה אור החיים.
 103 ספר המצוות הקצר חלק מצוות עשה ס"ט.
 104 שו"ע יו"ד קנ"ה.
 105 שו"ע יו"ד שמ"ה ה"ה.
 106 או"ח מ"ד, נ"ה, מ"ז.
 107 התקופה הגדולה, הר' מנחם כשר, דף פ"ח ו' (הוצאת תשל"ד).
 108 או"ח מ"ב נ"ה, מ"ו, מ"ז.
 109 ספר המצוות הקצר חלק מצוות עשה ע"א.
 110 רש"י דברים כ"ג ט'.
 111 תו"א או"ח דף קכ"ח, יד.
 112 שו"ת "זכר שמחה", ר' יצחק דב הלוי באמברג סי' ר"ל.
 113 יחזקאל ט' י"א.
 114 רמב"ן במדבר ט"ו ל'.
 115 רמב"ן ספר הגאולה דף רס"ו.
 116 עיניים למשפט הרב אריאלי, קידושין ל"ו, בדף ס"א ד"ה: בין כך ובין כך.
 117 בית יחזקאל — הלכות דעות, ר' משה יחיאל וויס תשל"ל דף נ"ו.
 118 בית יחזקאל — הלכות דעות ר' משה יחיאל וויס, תשל"ל דף ס"ג, טור ב' ד"ה: ותירץ לזה הרה"ג ר' שאול בר"ש.
 119 תו"א יו"ד סי' א' ס"ק ב.